

A photograph of a man in profile, looking to the right. He is wearing a dark, flat-topped cap and a thick, textured sweater. The background is a soft-focus outdoor scene with green and brown tones. Overlaid on the image is the word 'MOLLE' in large, white, bold, sans-serif capital letters. The 'O' is particularly large and circular, partially obscuring the man's face.

MOLLE

*Rauni
Mollbergin
elämä ja
elokuvat*

NIKO JUTILA — WSOY

MOLLE

NIKO
JUTILA

MOLLE

*Rauni
Mollbergin
elämä ja
elokuvat*



WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ
HELSINKI

Suomen tietokirjailijat ry on tukenut tämän teoksen kirjoittamista.



WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ HELSINKI

© NIKO JUTILA JA WSOY

ISBN 978-951-0-48057-1

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ

PAINETTU EU:SSA

Sisällys

Alussa oli ruma sana 7

Ensimmäinen osa 1929–1971 9

Toinen osa 1972–1986 99

Kolmas osa 1987–2007 347

Epilogi 467

Kiitokset 469

Lähteet 470

Viitteet 473

Henkilöhakemisto 496

Mollen elokuva-, televisio-, teatteri- ja radiotyöt 507

Alussa oli ruma sana

Viisikymppinen taiteilijaprofessori Rauni Mollberg istui kesämökkisaarensa rantakalliolla tummat verkkarit ja harmaa collegepaita yllään. Vieressä oli Kari Tervo, radiosta ja televisiosta tuttu toimittaja, joka oli tullut tekemään televisiodokumenttia Mollbergin uuden elokuvan kuvauksista.

Tervo tiedusteli, miksi taiteilijaprofessori halusi olla dokumentin aiheena. Ei kuulemma ollut halunnut, vaan toimittajat olivat itse pyytäneet saada tehdä dokumentin.

»Minkä takia sä suostut kaikkeen, mitä me ehdotetaan», Tervo kysyi.

»En minä ole kaikkiin kyllä suostunut. Esimerkiksi sinä olet tarjonnut minulle suklaareikäsi ja siihenkään minä en ole suostunut. Mutta sinä oletkin ollut Ruotsissa opiskelemassa», Mollberg vastasi.

Vastaus ei näyttänyt herättävän pahennusta kenessäkään, päinvas-toin, nauru raikasi pienessä miesporukassa. Taiteilijaprofessorin puhe-tapa kyllä tiedettiin. Myös hänen nimensä tiedettiin: Rauni Mollberg oli sen hetken kuuluisin ja merkittävin suomalainen elokuvaohjaaja. Kansainvälisestikin tunnustettu. Ronski ja rivo sanavarasto oli osa hänen persoonaansa, monien hänet tunteneiden mielestä se oli hänen tapansa piilottaa yliherkkyytensä ja pitää ihmiset loitolla. Joidenkin muiden mielestä juttujen taso kuvasti niiden kertojan sivistymättömyyttä.

Kahden kesken alapääjuttujen määrä väheni ja läsnä oli ihan tavallinen mies, Molle, hämeenlinnalaisen työläisperheen poika, joka oli päässyt pidemmälle kuin yksikään aikaisemmista sukunsa edustajista eikä oikein tiennyt, miten olisi menestykseensä suhtautunut.

Mollen persoonaan kuului myös pelko naurunalaiseksi joutumisesta. Ehkä hän siksi valmiin teoksen nähtyään kielsi Yleisradiota esittävästä Tervon ansiokasta televisiodokumenttia, vaikka heitto suklaareiästä olikin jäänyt pois jo leikkausvaiheessa.

Viisi vuotta myöhemmin Yleisradion toimittaja Untamo Eerola teki Mollen ehdotuksesta tästä uutta televisiodokumenttia. Akateemikoksi nimitetty elokuvaohjaaja halusi rakentaa itsestään suurmieskuvaa. Eerola ei halunnut. Kun Molle sai kuulla valmiissa dokumentissa olevan muutama kriittinen lausunto hänen töistään ja persoonastaan, hän yritti estää koko dokumentin esittämisen. Tällä kertaa se ei onnistunut.

Muutamaa vuotta myöhemmin käsikirjoittaja ja toimittaja Jorma Savikko teki Mollesta elämäkertakirjaa. Miehet tunsivat toisensa jo kolmenkymmenen vuoden takaa. Molle oli antanut haastatteluja ja materiaalia kirjaa varten ja hyväksynyt hankkeen. Kun käsikirjoitus oli Savikon mielestä valmis, hän lähetti sen päähenkilön luettavaksi. Molle kutsui sitä sujuvasti kirjoitetuksi materiaalivarastoksi ja lupasi uhrata pian muutaman kuukauden käsikirjoituksen hiontaan yhdessä kirjailijan kanssa. Samaan aikaan hän lähetti kirjeen myös kirjan kustantajalle ja kielsi teoksen julkaisun.

Kirjaa vielä tehtäessä Molle oli kirjannut ylös oman toivomuksensa siitä, millainen hänen elämäkertansa pitäisi olla: rehellisesti hänen näköisensä »huumoria, rosoisuutta ja karkeutta myöten».

Samaa ohjenuoraa minä olen pyrkinyt noudattamaan tätä kirjaa tehdessäni.

Haastattelin kymmeniä Mollen läheisiä, työtovereita, ystäviä ja vihamiehiä. Jotkut kieltäytyivät puhumasta yhtään mitään. Kävin läpi tuhansia lehtijuttuja, kymmeniä televisio- ja radiohaastatteluja sekä liki kymmenentuhannen liuskan edestä erilaisia asiakirjoja ja kirjeitä, jotka Molle jätti jälkeensä. Mollen oma ääni kuuluu läpi kirjan. Hänen kommenttinsa ja kertomuksensa on poimittu sieltä täältä, pääasiassa haastatteluista, muistiinpanoista ja kirjeenvaihdoista.

Tämä kirja on kertomus yhdestä ihmisestä. Samalla se kertoo eräästä aikakaudesta ja taiteenalasta, suomalaisesta elokuvasta, jonka suurimpia nimiä Rauni Mollberg oli ja on.

*Hyvinkäällä vuoden 2023 ensimmäisenä päivänä,
Niko Jutila*

ENSIMMÄINEN

OSA

1929–1971

*»Ehkä juuri sinä päivänä ylleni laskettiin se
ikuinen varjo, mikä ei ole hetkeäkään sallinut minun nähdä vain
valoa vaan muistuttaa aina, että jokaista päivää seuraa yö,
että jokaista iloa ahdistaa murhe.»*

TOIVO PEKKANEN: LAPSUUTENI (1953)

1. LUKU

Poika nimeltä Rauni

Maanantaina huhtikuun 15. päivänä 1929 Hämeenlinnan Kasarmikadun vuokratalon talonmiehen asunnossa oli tavallistakin vilkkaampaa. Kamarin pöydälle asetunut Ellirouva synnytti kaksospojat, jotka saivat kasteessa nimet Rauni Antero ja Reino Sakari.¹ Rauni oli jo tuolloin suosituimpi naisen nimenä, mutta Elli ei sitä tiennyt.

Elli, viralliselta nimeltään Elin Vilhemiina Ahonen, oli hattulalaisen rengin ja piian tytär, joka oli muuttanut Hämeenlinnaan työn perässä. Kariston virvoitusjuomatehtaalta paikan saatuaan hän löysi puolison itseään vuotta nuoremasta vuokra-autoilija Matti Valdemar Mollbergista, jota kutsuttiin Matveiksi. Kihlat ostettiin joulun alla 1922 ja häitä tanssittiin seuraavan vuoden marraskuussa.²

Raunin syntyessä hänen vanhemmillaan oli ennestään kaksi poikaa, viisivuotias Jorma Valdemar ja kolmivuotias Kalevi Matias. Esikoispojan syntyminen vasta puolentoista vuoden avioliiton jälkeen antaa syyn epäillä, että keskenmenot olivat tuttuja myös Ellille ja Matveille. Syntyneen lapsen menettämisen tuskan he joutuivat kokemaan keväällä 1930, kun Raunin kaksosveli Reino kuoli ripuliin vuoden ja kolmen päivän ikäisenä.

Kuolemaa oli nähty Mollbergien perheessä jo aivan riittävästi. Raunin isän neljästä veljestä kolme oli kuollut vuoden 1926 aikana, kaikki nuorella iällä. Tammikuussa kuoli Väinö, veljeksistä vanhin, kesäkuussa kuopus Eero ja joulukuussa Viljo, jonka vaimo oli saanut edellisenä kesänä pahoja palovammoja puhdistessaan vaatteitaan bensiinillä, joka oli syttynyt palamaan.³

Väinö puolestaan oli niittänyt paikallista mainetta sisällissodan lopulla kiivettyään Hämeenlinnan valtauksen päivänä lääninhallituksen talon katolle ja nostettuaan salkoon valkoisen lipun voiton merkiksi.

Väinö tosin ei ollut suojeluskuntalainen sen enempä kuin punakaartilainenkaan.

Puolitoista vuotta myöhemmin Väinön urotekoa muisteltiin kaupunginhotellissa järjestetyssä tilaisuudessa, jossa hänelle luovutettiin muistolahjana kultakello, joka hukkui heti seuraavalla ryyppyreissulla.⁴ Aikuiseksi vartuttuaan Rauni yritti turhaan löytää setänsä kellon.

Myös Raunin isänisä Vilhelm pääsi 1920-luvulla paikallislehden palstalle, kun hän oli juovuspäissään kävellyt erään toverinsa kanssa kolmatta humalaista miestä vastaan. Mies oli tempaissut vastaanulojia puukolla, mutta onneksi terä heilui lääninsairaalan edustalla ja apu oli lähellä.⁵ Se oli sitä kuuluisaa juopon tuuria.

II

Raunin isä Matvei oli käynyt neljä luokkaa kansakoulua ja alkanut sen jälkeen ajaa isänsä tapaan vossikkaa.⁶ Aikaa myöten kulkupeli vaihtui autoon, ja kieltolain tultua voimaan Matvei hankki lisätienestiä myymällä laitonta viinaa. Kun Rauni oli muutaman kuukauden ikäinen, Matvei sai Hämeenlinnan raastuvanoikeudessa sakkotuomion juopumuksesta. Vaikkei se kunniaksi ollutkaan, niin kohtalotovereita riitti: samassa oikeudenistunnossa kieltolakirikoksista tuomittiin parikymmentä työväenluokan miestä.⁷

Pahempi rangaistus olisi odottanut, jos Matvei olisi saatu kiinni juopumuksen sijaan viinanmyynnistä. Siitä ei kuitenkaan ollut suurta pelkoa, sillä ilmaiseksi jaetut lauantaipullot saivat virkavallan edustajat ummistamaan silmänsä taksikuskin sivubisnekseltä.

Yksi Matvein ja muiden seudun lestinheittäjien tärkeimmistä tavarantoimittajista oli Hämeenlinnan varuskunnan eläinlääkäri, joka kirjoitti puolessa vuodessa liki seitsemäntuhatta pirtureseptiä kaupungin sairaille sioille ja yskän ja päänsäryn vaivaamille hevosille. Matvein tapaan eläinlääkäriin reseptiasiakkaiden monilukaiseen joukkoon kuului Aku Peltonen, paikallisen teatterin lavalta ja elokuvien pikkurooleista tuttu näyttelijä, joka teki toisinaan ajomiehen hommia ja kävi lauantaisin samassa Koulukadun saunassa kuin Mollbergitkin.⁸

Matvei ja Peltonen haastettiin todistajiksi, kun pirtureseptejä tehtaillut eläinlääkäri joutui käräjille vastaamaan teoistaan. Konitohtori,

everstiluutnantti arvoltaan, jäi tosin ilman tuomiota, koska oikeudessa ei kyetty osoittamaan hänen määränneen reseptejä eläimiä näkemättä ja siten ilman perustetta.⁹

Pullokauppa kävi sen verran hyvin, että jossakin vaiheessa Matvein sukanvarteen oli kertynyt riittävästi säästöjä oman Buickin ostamiseen. Autokaupoilla käynnin myötä rengistä tuli isäntä, ja Matvei palkkasi rengin ajamaan autoaan. Ilo jäi lyhytaikaiseksi, kun renki ajoi eräänä jouluaattoiltana auton kovaa vauhtia piikkilanka-aidan läpi ojaan, josta se kimposi ensin kyljelleen ja siitä katon kautta ympäri, ennen kuin pysähtyi ylösalaisin pellolle.¹⁰ Henkilövahingoilta vältyttiin, mutta Buick meni lunastuskuntoon. Matvei aleni yhdessä yössä isännästä takaisin rengiksi ja alkoi ajaa hämeenlinnalaiselta kiviveistämöltä graniittia Eduskuntatalon työmaalle.¹¹

III

Herraviha, epäluulo kaikkia ihmisiä kohtaan ja nuukuus olivat Raunin mukaan hänen isänsä keskeisiä luonteenpiirteitä. Matvei oli jopa niin nuuka, että kotiin sai ostaa vain viidentoista watin hehkulamppoja, ettei sähköä kuluisi.

»Isä oli työnarkomaani ja viinamies hyvin voimakkaasti», Rauni muisteli myöhemmin. »Hän oli sulkeutunut ihminen omalla tavallaan, mutta hän oli kuitenkin ajoittain hyvinkin ulospäin suuntautunut ja yritti huumorilla päästä yli niistä vaikeuksista, joita hänkin oli elämässään kokenut.»

Matvei oli humalassa aggressiivinen ja lasten mielestä pelottava, mutta tovereittensa keskuudessa hän oli pidetty ja sanavalmiutensa takia arvostettu mies. Myös naiset pitivät Matveista ja Matvei heistä. Ryyppyreissujen syrjähyppyt eivät pysyneet salassa vaimolta, joka loukattuna ja petettynä veteli kotiin palannutta humalaista miestänsä pitkin korvia. Elli käski miestänsä etsimään seuraansa kauniita naisia eikä niitä kaupungin rumimpia alkoholistiakkoja, joiden seurassa Matvei reissuillaan viihtyi. Selvin päin vaatimustaso olikin kai korkeampi, sillä kadulla kulkiessaan Matveilla oli tapana kääntyä katsomaan ohi kävelleiden kauniiden naisten perään. Isän matkassa kulkenutta Rauni-poikaa se hävetti vietävästi.

Raunin vanhempien avioliitosta ei dramatiikkaa puuttunut. Välejä selviteltiin kiivaiden sanojen lisäksi lyömällä ja tavaroita heittelemällä.

Riidan aihetta löytyi isännän ryyppyreissujen ja syrjähyppyjen lisäksi niinkin arkipäiväisestä asiasta kuin ruoasta – ei sen puutteesta vaan laadusta. Hämeenlinnan kaupunginhotellin keittäjän poikana Matvei oli oppinut itse laittamaan ruokaa ja syömään monipuolisesti, mutta maalla kasvanut Elli oli tottunut yksitoikkoiseen, sianlihapitoiseen ruokavaliioon. Toisaalta Matvei oli nuuka ja ruoan määrässä säästeliäs, jotta viinaan riitti rahaa. Elli taas käytti miehensä ryyppyputkia hyödykseen ja osti aina tuolloin kotiin tavallista enemmän ruokaa.

Matveilla oli sunnuntaisin, viikon ainoana vapaapäivänä, tapana laittaa ruokaa. Sillä tavoin hän yritti saada muuta ajateltavaa viinapirun houkutellessa mukaansa, vaikka toisinaan viinanhimo voitti jo lauantaista Koulukadun saunassa pesulla käydessä.

Rauni kuvaili isäänsä tuurijuopoksi. Työnsä Matvei hoiti tunnollisesti, vaikka siinä auttoikin kaupungin kolmen taksimiehen yhteispeli: jokainen heistä läträsi viinan kanssa, mutta yksi oli aina vuorollaan selvin päin valmiina ajoon.

Muutaman kuukauden välein Matveilla oli useita viikkoja kestäneitä ryyppyputkia, joiden loppuvaiheilla mies ei jaksanut enää muuta tehdä kuin maata keittiön lattialla, laskea alleen ja olla vaimonsa passattavana. Omien muistikuviansa mukaan Rauni talutti isänsä Hattelmalan piirimielisairaalaan katkaisuhuoltoon ainakin kaksikymmentäviisi kertaa.

»Alkoholi on merkinnyt hyvin paljon mun elämässäni, siitä tulee vieläkin kauhuajatuksia mieleen, että semmoinenkin on tähän maailmaan keksitty kuin viina», Rauni kertoi vuosikymmeniä myöhemmin.¹²

Vanhempien ainainen tappelu jatkui Raunin koko nuoruuden ajan, mutta Ellin ja Matvein rakkaus kesti vastoinkäymiset. »Kyllä minä tosta rentusta pidän», sanoi äiti kerran lapsilleen.¹³

Äitiään Rauni kuvaili puhtaaksi luonnonlapseksi, voimakasluonteiseksi ja nauravaiseksi, iloiseksi ihmiseksi, joka oli tuttujien kesken »Elli, Elli kuin karamelli».

»Äiti oli hyvin ymmärtäväinen ja auttavainen. Jos sillä oli ruokaa, niin kyllä se antoi ne ensin lapsilleen, ennen kuin halusi itse niistä hyötyä», Rauni muisteli.

Rankan elämän paineessa ja voimakasluonteisena ihmisenä Elli kuritti tarpeen tullen lapsiaan antamalla luunappeja ja läpsäyttämällä

poskelle. Siitä, toisin kuin isänsä alkoholismista, Raunille ei jäänyt ikäviä muistoja.

»Äidissä oli kansannaisen voimaa», Rauni summasi.¹⁴

IV

Raunin lapsuuden Hämeenlinna oli nopeasti kasvava ja verrattain viriili, vajaan kymmentuhannen asukkaan kaupunki. Keskustaan alkoi nousta uusia kivitaloja, joiden tieltä vanhat puutalot pikkuhiljaa hävisivät. Raunin ollessa seitsenvuotias heidän perheensä muutti Birger Jaarlin kadun ja Saaristenkadun kulmaan, vuokrataloon, jossa ei ollut sisävessää eikä mitään mukavuuksia, tilasta puhumattakaan. Huoneita oli kaksi, joista toiseen otettiin alivuokralainen. Perheen omat pojat nukkuivat siskonpedissä eikä yksityisyyttä ollut nimeksikään.

Kesäisin asunnossa oli hieman väljempää, kun poikia lähetettiin vuorollaan vähävaraisten perheiden lapsille tarkoitettuun kansakoululaisten kesäsiirtolaan Tyrvääntöön. Viisivuotiaana Rauni vietti kesän yksin vanhempiensa kanssa molempien veljien päästyä kesäsiirtolaan, mutta kahdeksanvuotiaaksi vartuttuaan oli Raunin vuoro mennä haistelemaan maalaispitäjän raikasta ilmaa ja irrottautua vanhemmistaan kuudeksi viikoksi.¹⁵

Tänä päivänä Birger Jaarlin kadun puutaloista on pystyssä vain puolen tusinaa. Raunin lapsuuden kotitalo purettiin jo hänen eläessään, mutta hänen muistoissaan se säilyi loppuun saakka. Tuota lapsuutensa elämänpäivää Rauni kuvasi useaan kertaan töissään – aina suurella lämmöllä ja rakkaudella, vaikkei elämä siellä niin helppoa ollut.

Raunin vanhemmat hankkivat perheelleen lisäansiota hoitamalla talonmiehen tehtäviä useissa eri taloissa. Isänisä Vilhelm oli aikanaan pannut omat lapsensa tienestiin ja huolehtimaan muutamien katuosuuksien puhtaanapidosta. Kaupungin kilpailuttamat urakat jaettiin samalla periaatteella kuin huutolaislapset: se sai, joka halvimmalla huoli vaivakseen.

Matvei jatkoi samaa perinnettä omien poikiensa kanssa, ja niin Raunikin sai sulan maan aikaan kaivella hevosen paskaa mukulakivien välistä, kun parempiosaiset lapset olivat leikkimässä.

Armeija-aikoinaan Matveista oli tehty korpraali, vaikka hän olikin joutunut onnettomien ampumataitojensa takia muonavaraston hoitajaksi. Talvisodan syttyessä Rauni oli kymmenvuotias. Viisi päivää ennen

joulua 1939 Matvein oli ilmoittauduttava isänmaan palvelukseen muonituspuolen autojenkuljettajan tehtäviin. Kotiin hän palasi toukokuussa 1940, mutta viikko ennen jatkosodan alkamista edessä oli taas paluu armeijan riveihin. Autonkuljettajan roolissaan Matvei osallistui muun muassa Syvärin valtaukseseen ja useisiin taisteluihin itärajalla.

Rauni muisti isänsä tuoneen lomille tullessaan mukanaan »kuor-masta pudonneita» sardiinipurkkeja, joiden sisältöä kotiväki sai syödä kyllästymiseen saakka. Kerran Matvei tuli kotilomalle humalassa ja jatkoi juomista koko loman ajan. Vuosien päästä hän kertoi Raunille todellisen syyn ryyppyputkeen: sotareissulla oli tarttunut tippuri, jota Matvei ei halunnut saattaa Elli-vaimon tietoon, eikä tartuttua vaimoonsa. Ratkaisuksi hän keksi kännin: Matvei tiesi jo ennestään, ettei vaimon viereen ollut kännissä asiaa.

Maaliskuussa 1942 Matvei oli junassa matkalla takaisin rintamalle, kun hän sairastui – tarkempaa taudinkuvausta Puolustusvoimain kantakortti ei kerro. Matvei vietiin sotasairaalaan ja päästettiin sen jälkeen lomalle, ennen kuin hänet huhtikuun lopulla kotiutettiin pysyvästi.¹⁶

Raunin isovelji Kalevi oli jatkosodan lopulla mukana Syvärillä. Hän haavoittui reiteen kesällä 1944, mutta osallistui vielä sen jälkeen Kemin valtaukseseen.¹⁷ Jorma-veli oli sota-aikaan Hämeenlinnan linja-autoase-man johtajana ja otti Raunin sinne juoksupojaksi. Lomille päässeet rintamamiehet tulivat juoksupojalle tutuiksi.

»Olin niitten lempipoika, joka hoiti niitten kaikki asiat ja pani viinapullot hyvään paikkaan, etteivät ne menneet rikki. Siinä tutustui kaikkeen. Pikkupoikakin huomasi, että sodassa kaikki on voimakkaampaa kuin tavallinen arkipäiväinen elämä. Siitä tarttui mieleen asioita», Rauni tunnusti aikain päästä.¹⁸

Sotilailta hän sai palkkioksi melkein loppuun käytettyjä leipä- ja rasvakortteja, joilla saattoi käydä kauppaa ja hankkia lisäansiota. Hämeenlinnan pommitusten aikaan Elli-äiti ja Rauni menivät yhdessä pommisuojiin pelkäämään. Toisinaan he eivät ennättäneet perunakuoppaa parempaan turvaan.¹⁹

Varuskuntakaupungissa varttuva Rauni ei päässyt sodasta eroon edes koulussa, jossa lapset pantiin laulamaan *Ateenalaisten laulua* ja pitämään lippua korkealla, ainakin vertauskuvallisesti.

»Siellä opetettiin isänmaahan ja uskontoon, mikä näin jäljestäpäin ajatellen tuntuu väkivaltaiselta, mutta silloin ei lapsi uskaltanut sanoa mitään, pelko oli kova, kaikki oli opettajien vallassa. Ne ovat asioita, jotka ovat myöhemmin peilanneet moneen työhöni», Rauni sanoi vuosikymmeniä myöhemmin.²⁰

V

Hämeenlinna oli kaunis vanha kulttuuripitäjä, jossa olivat viettäneet aikaansa muiden muassa Elias Lönnrot ja Eino Leino. Oli siellä käynyt itse Aleksis Kivikin, joka oli myynyt viimeiset kappaleet omakustanteisesta *Kanervalastaan* Raatihuoneenkadun kauppaan, jossa sitä käytettiin muiden ostosten käärepaperina.²¹ Suurempaa arvostusta saivat osakseen kaupungin omat sanasepot, runoilija Larin-Kyösti ja William Shakespearen näytelmien suomennoksistaan tunnettu Paavo Cajander. Raunin lapsuus- ja nuoruusvuosien kirkkain filmitähti Tauno Palo oli syntynyt Myllymäen kaupunginosassa, ja vain kivenheiton päässä Raunin kotitalosta oli lapsuutensa viettänyt kaupunginlääkäarin poika Jean Sibelius.

Mollbergien perheessä kulttuurilla ja taiteilla ei ollut suurta roolia. Kotona ei kirjahyllyjä tarvittu, sillä taloudesta löytyvä lukemisto rajoittui Raamattuun ja virsikirjaan.²² Vanhemmat kannustivat poikiaan urheiluun, ja Rauni menestyi paikallisissa hiihto- ja yleisurheilu-kilpailuissa, joita järjestettiin osana suojeluskuntapoikien toimintaa.²³ Köyhien perheitten lapset saivat hakea koulusta omat monet ilmaiseksi, mutta niiden hakureissu hävetti Raunia.²⁴

Raunin lapsuuden paras ystävä oli lähistöllä Lukiokadulla asunut Ossi, jonka isä Juho Álen suomensi perheensä sukunimen 1930-luvun alussa Arohongaksi. Nimi sopikin mainiosti kaksi halkosahaa omistaneelle perheelle.

Ossi oli kuukauden ja muutaman päivän verran Raunia vanhempi, nelikymppisen Alma-äitinsä iltatähti. Kun Almalla ei riittänyt maitoa pojan ruokkimiseen, Raunin äiti Elli kävi imettämässä myös Ossia. Näiden eri yhteiskuntaluokkiin kuuluvien naisten ja perheiden välillä oli syntynyt yhteys, kun Elli ja Matvei olivat ottaneet hoidettavakseen myös Arohonkien omistamien talojen talonmiehen tehtävät.²⁵

Rauni sai ensimmäiset kimmokkeensa lukemiseen ja kirjojen pariin Ossilta, jonka perheessä ei vain luettu vaan myös kirjoitettiin. Ossin kuusitoista vuotta vanhempi isovelji Eino julkaisi sotien jälkeen parikymmentä nuortenromaania salanimillä Aaro Honka ja Eino Teini.²⁶ Veikko-veljen vaimo puolestaan tunnettiin lasten- ja nuortenkirjailija Elina Arona.²⁷

Lapsena Rauni kulki kavereiden keskuudessa veljiensä keksimällä lempinimellä Rakka, sillä häntä hävetti äitinsä antama tytön nimi.²⁸ Ossia taas omat veljet kiusoittelivat siitä, että tällä oli sama etunimi kuin saksalaisella mykkäfilmien aikaisella naisnäyttelijällä, Ossi Oswaldalla.

Arohongat olivat sosiaaliselta asemaltaan auttamattoman kaukana rahvaasta Mollbergin perheestä, mutta lasten ystävyyttä ei silti estetty. Rikkaassa perheessä köyhää poikaa kohdeltiin ystävällisesti. Kun Ossin äiti huomasi poikansa syövän paremmin kaverinsa seurassa, Raunia alettiin toistuvasti kutsua Arohongille syömään. Poikien isät taisivat hoitaa yhdessä juomapuolen, sillä Matvein tavoin Juho Arohonka oli käynyt kieltolain aikaan tuomarin edessä todistamassa jo mainitussa pirttureseptijupakassa.

Raunin ja Ossin kaikkein läheisin toveruus päättyi, kun heidän koulutiensä lähtivät kulkemaan eri suuntiin. Raunin myöhempien kertomuksien perusteella hänen kokemansa eriarvoisuuden tunne ei hävinnyt koskaan. Hän koki olevansa muita huonompi jopa kotioloissaan: hyväkäyttöksinen Kalevi oli Raunin mielestä äidin suosikki ja isää ulkonäöltäänkin eniten muistuttanut Jorma taas isän lempilapsi.²⁹

»Kaksosparin puolikkaana minusta on joskus tuntunut, että olen saanut vain puolet siitä, mitä muut», Rauni totesi aikamiehenä enemmän tai vähemmän tosissaan.³⁰

VI

Elävät kuvat tulivat lokakuussa 1901 ensimmäisen kerran Hämeenlinnaan, jolloin Teatterikahvilassa järjestettiin kaksi näytöstä »Edisonin ihmeellisistä elävistä valokuvista». Tuosta meni vielä neljännesvuosisata, ennen kuin Artturi Kannisto keksi uudissanan kuvailemaan ranskalaisten Lumièren veljesten keksintöä: elokuva. Se sana toistui Raunin elämässä lukemattomat kerrat.

Raunin lapsuudessa Hämeenlinnassa oli kaksi elokuvateatteria. Raatihuoneenkadun pitkässä komeassa Sargrenin kivitalossa oli Hämeen Kino ja torin laidalla vanhassa kivitalossa, entisen kirja- ja paperikaupan tiloissa, elokuvateatteri Panu, joka siirryttyään äänielokuvan aikaan vuonna 1934 vaihtoi nimensä Hälläpyöräksi.³¹ Hälläpyörän salin hämärässä Rauni näki ensimmäiset elokuvansa, joista mieleen jäivät etenkin Majakan ja perävaunun, Ohukaisen ja Paksukaisen sekä Tarzanin seikkailut.³²

Viisi päivää ennen talvisodan syttymistä Raatihuoneenkadulle, Hämeen läänin palovakuutusyhtiön uuteen liiketaloon, avatusta elokuvateatteri Satulinnasta tuli Raunille ja hänen veljilleen vielä Hälläpyörääkin tärkempi paikka.

Satulinnassa oli nouseva katsomo, jollainen oli luksusta sen ajan maaseutukaupunkien teattereissa. Istuimet olivat pehmustettuja ja tekonahkalla päällystettyjä, väriltään ruskeanpunertavia, ja niitä oli kahdessakymmenessä rivissä yhteensä kolmesataa. Koneellinen ilmanvaihto piti tupakansavun ja helteen poissa salista, ja aulassa olleesta kioskista sai ostaa tupruteltavaa tai mässäyttävää.³³

Satulinnan avajaiselokuvana nähtiin Valentin Vaalan ohjaama kaupunkikomedia *Rikas tyttö* (1939), jonka pääosaa näytellyt yhdeksäntoistavuotias Sirkka Sari oli kuollut tapaturmaisesti Hämeenlinnan Aulangon hotellissa saman vuoden heinäkuussa, kun kuvausryhmä oli tullut juhlimaan kuvausten päättymistä. Kavaljeerinsa kanssa katolle nousut Sari oli erehtynyt luulemaan kolmekymmenmetriseen pudotukseen johtanutta savupiippua näköalatasanteeksi ja astunut kuolemaansa. Nuoren filmitähden traaginen loppu oli aikansa suuria uutisia, eikä varmasti ollut jäänyt kymmenvuotiaalta Rauniltakaan huomaamatta.

Raunin isovelji Kalevi tuli valituksi Satulinnan penkinnäyttäjäksi – tehtävä oli himoittu nuorten poikien keskuudessa, sillä punainen univormu oli tyttöjen mieleen. Kun Kalevi lähti jatkosotaan, kolmetoistavuotias Rauni sai hänen univormunsa ja penkkarin vastuullisen tehtävän.³⁴

Työnteko ei ollut Mollbergin perheen lapsille vierasta, siihen oli opittu jo pikkupoikina. Katujen putsamisen ohella Raunikin hankki taskurahaa myymällä torilla kukkia, Jorma-veljensä kanssa maalaamaan postikortteja ja savilautasia tai Kariston kustannusyhtiön joululeh-

tiä. Joskus hän keräsi romukuparia sähkötyömailta tai toimitti juoksupojan virkaa eri kauppaliikkeille. Penkinnäyttäjän virassa hän oli kuitenkin suuremman asian äärellä: Satulinnassa alkoi hänen rakkautensa elokuvaan.³⁵

Satulinnan uumenissa Rauni otti ensimmäiset määrätietoiset lähi-kontaktinsa vastakkaiseen sukupuoleen. Tutustuminen tyttöjen anatomiaan oli alkanut jo lapsena kotipihan käymälärakennuksesta, jonka seinäautojen raosta ja toisinaan huussin altakin pojat olivat käyneet tiirailemassa näkymiä.

Murrosikäisenä Rauni kävi, kuten monet toverinsakin, tapaamassa erästä naispuolista ammatinharjoittajaa, joka pienestä korvauksesta otti nuoria miehiä asiakkaikseen.

»Ei me osattu mitään, mutta olihan se jännittävää mennä siihen maailmaan ja tuntea itsensä jonkinlaiseksi mieheksi», Rauni muisteli myöhemmin.³⁶

Rakkauden lisäksi myös sota oli näkyvillä Raunin teinivuosien Hämeenlinnassa. Kaupungissa oli varuskunta ja runsaasti saksalaisia sotilaita, joita Rauni ohjasi päivästä toiseen paikoilleen Satulinnan saliin.

»Ja he pääsivät elokuviin ilmaiseksi, niin saksalaisia ihannoitiin ja suosittiin. Koko kaupunki oli tavallaan fasismin pönkittäjänä: saksalaiset lahjoineen ja kohteliaisuksineen, sen he kyllä osasivat», Rauni muisteli vuosikymmenten päästä.

Vakanssi Satulinnan paikannäyttäjänä kesti liki viisi vuotta. Siinä ajassa Rauni ehti nähdä lukuisia elokuvia ja jokaisen niistä moneen kertaan, sillä penkinnäyttäjän tehtävänä oli päivystää salin sisääntulon lähellä koko näytöksen ajan. Esityskoneen valo tuli hiilipuikoista, ja jos valo alkoi himmetä, penkinnäyttäjän oli sännättävä kertomaan asiasta koneenkäyttäjälle.

Illat elokuvateatterin hämärässä ja valkokankaan äärellä synnyttivät nuorukaisessa unelman, että hän jonakin päivänä pääsisi itsekin tekemään elokuvia.³⁷

»Olen jonkinlainen rikkinäinen ihminen.»

Rauni Mollberg

Rauni Mollberg oli pitkään elämää suurempi hahmo kansakunnan kaapin päällä, sitten jalustaltaan pudonnut suuruudenhullu, ja vielä kuoltuaan naisvihasta syytetty kummajainen.

Kaikki nämä kuvat hänestä ovat tosia, mutta vain osittain.

Tietokirjailija Niko Jutila tarkentaa kuvaamme Mollesta. Hän on käynyt läpi valtavan haastattelumateriaalin ja elokuvaohjaajan henkilökohtaiset arkistot. Niiden kautta syntyy elävä ja monipolvinen tarina siitä, kuinka köyhän työläisperheen poika päätyi ensin teatterinäyttelijäksi, siitä televisioatterin ohjaajaksi ja lopulta kansainvälistä mainetta niittäneeksi elokuvaohjaajaksi.

Molle on kuvaus taiteilijasta ja ihmisestä, jota sekä vihattiin että rakastettiin, usein yhtä aikaa.

